

RURALNO V POEZIJI, POEZIJA V RURALNEM¹

Za Belo²

Povod za naslov tega predavanja, na katerega ste me povabili, je kritika, ki se je pojavila v osrednjem slovenskem časopisu ob izidu knjige poezije *Bile*,³ katere avtor sem. V njej recenzent opozarja na dejstvo, da ima vsaka literarna generacija (v našem primeru tam okrog leta šestdeset) nekaj svojih furmanov s podeželja.

"Pikalova rariteta naj bi bila v tem, da je v sodobno slovensko poezijo, ki je - kolikor že ni kozmična ali estetsko kozmetična - predvsem urbana, pripeljal lojtrski voz s podobami kolikor toliko trdnega ruralnega sveta," piše kritik in dodaja, "da je Pikalova poezija res najzanimivejša s te tuje, ruralne plati, ki jo oddaljeno evocira tudi očitno narečni naslov *Bile*." Nadaljuje, da je "zadnji tak kolikor toliko uspešen poskus arhaične celovitosti v slovenski poeziji zmogel Tone Kuntner". Potem zastavlja, po njegovem mnenju pravo, vprašanje, ki se glasi: "Je Pikalov pesniški svet v resnici utemeljen v ruralni skušnji sveta, je ta svet res temeljna doživljajska podstat te poezije? Ali pa gre le za metaforično ikonografijo, ki jo podpira fragmentirana ruralistika, odtujena in daljna, a vendar prisotna kot neraztopljiva in torej najbolj prepoznavna prvina Pikalovega čutno-čustvenega sveta? Pri čemer so obrisi celovitega sveta za vedno izbrisani?"⁴

Ne nameravam polemizirati z recenzentom, ker to ni predmet, ki bi zanimal prisotne, ampak se bom za priboljšek lotil nečesa drugega - razmišljanja na temo o ruralnem v poeziji, ki jo je spodbudila omenjena recenzija. Ruralno naj bi bilo tisto, kar bi moralo še posebej zanimati etnologijo in biti njen predmet raziskovanja, seveda v nujni povezavi in primerjavi z urbanim, da bi dobili celovit prikaz predmeta raziskovanja. Najbrž ni neznano dejstvo, da sem tudi sam po izobrazbi etnolog, vendar se z etnologijo po diplomi nisem nikoli poklicno ukvarjal. Poezijo pa sem si izbral zato, ker sem zadnja leta pač napisal nekaj knjig pesmi. A pojdi-mo lepo po vrsti.

Že od nekdaj me je zanimalo staro. Stare stvari so se mi zdele zanimivejše in lepše od novih, pa tudi kakovostnejše. Zdi se mi, da so bile narejene z več truda in znanja, spretno in pošteno, z več ljubezni do dela. Dokaz za to bi lahko bil moj oče, ki ga imam pri njegovem mizarskem delu pri-ložnost opazovati že celo življenje.

Sprva je, ko sem bil še najstnik, moje zanimanje za staro seveda pritegnila oblačilna kultura. Očetovim oblekam, ki so že leta nedotaknjena visela v omari, potem pa starim dedovim suknjičem, telovnikom in srajcam. Na tem mestu moram povedati, da konfekcije nisem nikoli maral in sem

do nje vedno čutil odpor. Nekoč sem si - po modelu starih - pri čevljarju dal izdelati celo čevlje, ki jim je ded pravil "punčki". Vendar jih nisem dolgo nosil, ker so me žulili. Po dedovi smrti sem dobil tudi njegove usnjene motoristične hlače, kravate, obleko, naramnice in pa še njegovo žepno uro (prav žepne ure so me takrat še posebej privlačile). Zmeraj sem se tudi razveselil kakšnega paketa starih cunj ali oblek, ki so jih poslali sorodniki iz Avstrije, saj sem v njih vedno našel kaj zase - usnjen suknjič, navaden angleški suknjič ali kakšno podobno rariteto. (Oblačenju je med etnologiji posebno pozornost namenila Andreja Potokar, ko je raziskovala punk gibanje v Ljubljani.)⁵

Po prihodu v Ljubljano sem odkril boljši trg, katerega etnološko-vizualni prikaz je v osemdesetih letih napravil Borut Brumen. Tam je bilo omenjenih in drugih stvari na pretek in tam se včasih še zdaj rad sprehodim. Zadnji hit, nad katerim sem se navdušil, so stari telefoni, ki že veselo cingljajo v stanovanju. Tega ne omenjam zaradi lepšega. Mislim namreč, da se razlika med novim in starim najbolj kaže prav v zvonjenju telefonskih zvoncev. Stari brnijo bolj prijazno in veselo, novi pa nekako hladno in zoprno. Razlika je tudi estetska - stari so, vsaj zame, lepši, novi pa kar nekako čudni. Moderne prenosne telefonije raje sploh ne omenjam, čeprav bi bila zanimiv predmet etnološkega raziskovanja. Dovolj je, da se ozremo okoli sebe.

Zanimanje za staro se je kasneje po naključju preneslo še na avtomobile, ki jih načelno ne maram, sploh pa ne novih, in tako sem že nekaj let lastnik "brošča", ki se ponaša z letnico 1957. Za kakšno leto sem postal celo član kluba, v katerega so včlanjeni lastniki starih hroščev in se z njimi enkrat tudi udeležil vsakoletnega srečanja na Obali.

Čeprav nisem nikakršen strokovnjak za arhitekturo, lahko rečem, da mi je tudi stara arhitektura z estetskega vidika lepša in funkcionalnejša od t.i. nove arhitekture. Ne govorim samo o kmečki arhitekturi, ki sem jo na terenu preučeval na vsakoletni delovni praksi v Delavskem muzeju Ravne (nedavno, decembra 1996, so kot plod tega raziskovanja pripravili razstavo o kmečkih kaščah),⁶ ampak o arhitekturi, ki sega stoletja nazaj. V mislih imam predvsem t.i. sakralno arhitekturo pri nas.

Pozoren poslušalec lahko hitro ugotovi, da govorim o materialni kulturi, ki je, poleg duhovne in družbene, klasičen predmet etnološkega zanimanja. Od tod - se pravi od zanimanja za staro - do študija etnologije pa je bil pri meni seveda samo še korak. Na začetku študija sem bil kar malo razočaran, ker sem ugotovil, da etnologija ni samo "zanimanje za staro", ampak sem se srečal predvsem s pravo znanstveno disciplino, ki jo poleg ljudske kulture zanima

1 Predavanje na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Splošni seminar, 26. 2. 1997.

2 Na ta dan se je dopoldne rodila Bela Marija Zofija Pikalo, ki je bila zvečer na predavanju in po njem še kako prisotna. Zato naj bo to predavanje posvečeno njenemu rojstvu.

3 Matjaž Pikalo, *Bile*. Beletina, Ljubljana 1997.

4 Peter Kolšek, *Bile*. Delo, Književni listi, 28.12.1996.

5 Andreja Potokar, *Pank u Lublan*. Seminarjska naloga, Oddelek za etnologijo, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1982.

6 Karla Oder, *Kašče na Koroškem*. Likovni salon Ravne na Koroškem, december 1996.

tudi način življenja. Tako mi je zanimanje za staro postalo nekakšen nostalgichen konjiček. Sploh pa vedno postanem nostalgichen, ko poslušam ali berem o dobrih starih časih. Včasih se mi zazdi, da sem se rodil kakšnih trideset let prepozno ali pa da bi se moral roditi v kakšnem drugem času.

Po začetnem razočaranju, ki je trajalo leto ali dve, pa sem odkril, da ima etnologija zelo širok profil. Začel sem preučevati vpliv medijev (radia, časopisa in televizije) na način življenja, kajti v medijih sem bil takrat precej aktiven - sploh sem bil precej prisoten na Radiu študent, kot na primer kolega Damjan Ovsec - in iz tega tudi diplomiral pri prof. Janezu Bogataju.

Po končanem študiju, ko sem po 16 letih šolanja zapustil varno okolje šolskih hodnikov, ki nimajo zveze s pravim življenjem na ulici, kot nekje pravi Charles Bukowsky, sem se - kot večina diplomantov - znašel pred vprašanjem, kaj zdaj v življenju početi? Kako zaživeti navadno, izvenšolsko življenje? Se zaposliti? Nadaljevati s študijem ali raje iti na pot okoli sveta?

Danes vem, da je pravi, pritrdilen odgovor drugi, kot v neki svoji pesmi pravi Tomaž Šalamun. Resnično, tudi sam sem se poigral z zamisljo, da bi s prijateljem po diplomi šla v Ameriko, v New York, a je on diplomiral šele pred kratkim.

Na zastavljena vprašanja mi ni uspelo odgovoriti - mimogrede, po diplomi nisem imel v žepu niti za pivo - ampak me je odgovor v obliki dolgotrajne bolezni poiskal sam. Spoznal sem povsem drugo stran življenja, govorim o duhovnosti, in bil na koncu najbolj vesel, da sem ostal živ. O šolanju nisem niti razmišljal. Po rekonvalescenci sem uresničil nekaj starih želja, ki jih do tedaj v življenju še nisem (v glavnem je šlo za nastopanje), predvsem pa sem se ponovno, po otroški dobi, srečal s poezijo, za katero lahko rečem, da mi je takrat v bolnišnici rešila življenje. Začel sem pisati pesmi in izdal prvo knjigo pesmi. Zaprošil sem za status umetnika in tako živel nekaj mesecev. Potem se mi je ponudila priložnost, da bi lahko nekaj časa živel v Parizu. To se mi je takrat, ko o Parizu in velikih mestih še nisem imel niti najmanjšega pojma, zdelo nekaj zelo romantičnega. Instinktivno, da bi se zavaroval, sem spet pomislil na šolo in se v Parizu uspešno, čeprav čisto na slepo, brez vsake štipendije ali druge pomoči, razen očetove finančne podpore, vpisal na VIII. univerzo v St. Denisu in nadaljeval podiplomski študij - smer etnologija in film, o čemer so potem govorili vsi v mojem domačem kraju.

Vendar mi sreča kljub pogumu ni bila preveč naklonjena in tako sem moral študij po nekaj mesecih zaradi bolezni, ki je spet potrkala na vrata, prekiniti. Če sem iskren - takrat sem do šole začutil tako močan odpor, ki je bil čisto fizične oblike, da sem tja počasi nehal zahajati. Obiskoval sem samo še ure francoskega jezika. Vedno pogosteje sem taval po širokih pariških bulvarjih in pisal ter se zavestno odločil za pisanje, čeprav mi še ni bilo jasno, da je pisanje predvsem delo, kot vsako drugo. Naj na tem mestu citiram Allena Ginsberga in njegov pogovor s terapevtom, pri katerem se je oglašil zaradi podobnih težav:⁷

Na vprašanje: "Kaj bi radi delali? Kaj si pravzaprav sploh želite?" je Ginsberg odgovoril: "Gospod doktor, ne vem, če

se vam bo zdelo to zdravo in jasno, ampak resnično bi rad prenehal delati za zmeraj - da ne bi nikoli več delal, da nikoli več ne bi opravljal takega takega dela, kot ga opravljam zdaj - in da ne bi delal drugega kot pisal poezijo in da bi imel dovolj prostega časa, ki bi ga preživil zunaj, po muzejih in pri prijateljih. In rad bi tudi živel z nekom - mogoče celo z moškim - in na ta način krepil zveze. In negoval svoje zaznave, negoval vizionarsko stvar v sebi. Zgolj literarno in mirno mestno puščavniško življenje." Nakar je doktor rekel: "Kaj pa potem še čakate?"⁸

Ginsberga bi samo nekoliko parafraziral - takrat sem si želel, da bi imel dovolj prostega časa, ki bi ga preživil zunaj - vendar v naravi, živel z ženo in negoval svoja opažanja. Živel bi literarno, mogoče bi delal tudi kot svobodni etnolog, sem razmišljal, in živel mirno podeželsko puščavniško življenje v vasi, kjer so živeli moji predniki in ki se mi je zdela center sveta, od koder bi lahko odhajal po svetu, kadar bi se mi zahotelo.

Nočem utrujati s svojo življenjsko zgodbo ali biti sentimentalni, rad bi povedal le, kako sta se v mojem življenju pojavili etnologija in poezija, ki se v mojem delu očitno nezavedno prepletata, čeprav sem resnejši študij etnologije opustil. Zdaj večkrat rečem, da bi še enkrat študiral (če bi sploh študiral) isto, vendar na drugačen način - bolj resno in predano kot takrat, ko sem začel. Jasen mi je tudi predmet študija - duhovna kultura oziroma ljudska pesem. Vendar dvomim, da bo do tega prišlo - tisti, ki me vabijo v svoje vode (službo), pravijo, da sem prestar.

Tako me na etnologijo in na čase študija spominja le še občasna srečanja z nekdanjimi sošolci (nekaj jih je našlo delo na univerzi, drugi v muzejih, pa v reklamnih agencijah itn.), s katerimi se vidavamo na družabnih (kulturno-umetniških) dogodkih v mestu.

Zdelo se je, da je zanimanje za staro, etnološko, če tako rečem, pri meni pozabljeno, kar je bilo seveda zmotno, saj se je vse naštetu nezavedno kazalo v moji poeziji, ki sem jo pisal v zadnjih letih, kar lahko danes z osuplostjo ugotavljam. Profesionalna deformacija pač, bi lahko rekel v šali. Izrazite se je to začelo pojavljati v predzadnji knjigi z naslovom *Pes in plesalka* (1994), višek pa se je po mojem mnenju zgodil v zadnji z naslovom *Bile* (1996).

V pesmi *Ljudska* iz knjige *Pes in plesalka* se začetni verz celo glasi takole: "*Veda o ljudstvu je odklenjen pes, za ograjo grize, tam leži bazen.*" Verz, ki pove vse, kar sem o etnologiji in poeziji govoril do zdaj.

V zadnjem delu iste knjige z naslovom *Belo leto* je takšnih metafor, ki se lahko berejo tudi kot ruralne značilnosti, še več. V pesmi *Belo leto*: "*Čebele so pospale v snegu, eni rečejo, da so šle v Mežico.*" Kar je koroški, narečni izraz, metafora za tistega, ki je šel spat, ki spi. (Mežica je kraj na Koroškem.) Ali vzklik na koncu pesmi: "*Celovec gori!*", kar je metafora, da ruta na glavi ženske ni poravnana, da je zgornji rob rute krajši od spodnjega.

Takšnih prispodob najdemo še precej, naj omenim še pesem, ki je posvečena dediju in babici, *Na verando pada večer*, kjer pravim: "*Vaščani ustavijo nihalo na uri, kadar kdo umre, tak je tu običaj. Verjamejo, da je smrt taka kot kozel, črn hudič. Kar boš delal na novega leta dan, boš*

⁷ Niti pogledati mi ni bilo treba, ker se mi je zdelo jasno - takrat je bil Ginsberg star sedemindvajset let, ki se mi zdijo prelomna, domala usodna leta v človekovem življenju. Dokaz za to so življenjske zgodbe njegovih znancev in seveda drugih, bolj znanih ljudi, kar bi lahko bila zanimiva raziskava, saj je število samomorov pri nas v svetovnem vrhu.

⁸ Allen Ginsberg, *Blebetanje neskončnosti. Mi pojemo v puščavi*. KUD France Prešeren, Ljubljana 1996.

delal celo leto, pravijo." Tukaj bi pripomnil, da te navade in značilnosti ne veljajo samo za en kraj nekje na Koroškem, ki je v pesmi mišljena, pač pa je na delu pesniška imaginacija, ki se prepleta z dejanskimi lokalitetami, ki bi se jih dalo raziskovalno dognati.

Omenil sem pesmi, ki se v javnosti bolj redko pojavljajo. S knjigo *Pes in plesalka* se je namreč zgodil premik, ki je povedano vizualno in izvedbeno še bolj okrepil. Za predstavitev knjige se je namreč zgodila skupina Autodafé, ki je potem knjigo skoraj dve leti predstavljala naokoli. Gre za nekakšno "pesniško gledališče", kot je skupino poimenoval pesnik Venio Taufer. Pravi zasuk v glavi se mi je zgodil, ko sem bil kasneje, ko je skupina že nekaj časa delovala, opozorjen, da je zasedba takšna, kot je bila pri kolednikih. Potem sem na Gasparijevih motivih kolednike prepoznal tudi sam. In res, njihova zasedba je identična naši: harmonika, trobenta, violina. Različne so seveda le pesmi in glasbena motivika, čeprav bi se z nekoliko pesniške domišljije o tem dalo govoriti tudi pri *Bilah* (prazničnih pesmih v adventnem času), če bi bile uglasbljene, seveda. Osupljiva je tudi podobnost v oblačenju - naša zasedba nosi na glavah pokrivala, stare klobuke, ki so postali že nekakšen zaščitni znak skupine, tako kot nekoč koledniki. Ponavljam, vsega tega nisem počel zavestno, ampak sem poslušal le instinkt. Naj se za približek še enkrat povrnem h kritiku, ki pravi, "da je res, da je Pikalo postregel s precej izvirnim glasom (na tem mestu bi omenil še Daneta Zajca in Janeza Škofa, ki na harmoniki spremlja Zajčevo poezijo), ki je simpatično slišen in tudi viden na nastopih njegove nostalgичno-komične, žalobno-muzikantske skupine Autodafé." Mimogrede, ime skupine smo si sposodili iz Voltairovega romana *Kandid ali optimizem*, ki je nekakšna biblija skupine.

Pesmi, ki se jih da videti in slišati na nastopih, nam strežejo s podobami iz kmečkega življenja ("*Kmet z motorko vejam žile žaga, steljo napravlja in se poja med drevesi. (Zdaj pa po francosko)*"), ki v kmečkemu človeku ne vidijo zgolj kmeta par excellence, ampak naravnega človeka, očiščenega vseh negativnosti, nekakšnega nadčloveka, kot ga v filozofskem smislu najdemo pri Nietzscheju, ideal, o katerem nekje pravim: "*Kmečki človek puhti toplo, bele čekane ima in žametno živino. Ob petih gre čez bulvar v hotel. (Peti mesec)*", in ki ni nujno vezan zgolj na točno določeno mesto, ampak ga vidim v vseobsegajočem smislu. Zato imajo te pesmi v sebi tudi nekaj urbanega, rečem lahko francoskega šarma ali nanj asociirajo. ("*Kmetje sušijo seno, dišijo jasli, diši cesta. (Un chien andalou)*").

Druga značilnost pesmi, ki se seveda vseskozi prepletajo z ljubezenskimi izjavami, pa so po mojem mnenju pesmi,

ki evocirajo na ljudske, kot je razvidno že iz naslova pesmi *Polje, kdo bo dekle ljubil?*, ki je seveda parafraza ljudske *Polje, kdo bo tebe ljubil?*, ali pesmi *Čez goro, čez to goro zeleno*, kjer je mišljena seveda ljudska *Pod goro, pod to goro zeleno*.

Tukaj moram omeniti še en bistven premik, ki se je zgodil v zvezi s skupino Autodafé: duet Andrabin, s katerim nastopamo zadnje čase in ki izvaja ljudske pesmi, ki jih je pred sto leti zbral Karel Štrekelj, glasbeno priredila pa Eka Vogelgnik. Gre za ljudsko gradivo, ki je očitno blizu tudi estetiki in poetiki skupine Autodafé, oziroma jo takšno gradivo neustavljivo privlači in zanima.

Na koncu bi se ustavil še pri *Bilah*, s katerimi sem začel. *Bila* je narečni, koroški izraz, ki ga še danes uporabljajo v Strojni za dan pred praznikom v adventnem času. Izvira iz latinske besede *vigilija*, kar pomeni *bedenje*. Najbolj znana *bila* je seveda večer pred božičem, sveti večer, ki mineva v pričakovanju čudeža rojstva. Takšne skušajo biti tudi pesmi v knjigi. V njej najdemo osem *bil*, ki dejansko zaznamujejo čas, o katerem govorijo in v katerem so nastale. Takšne so na primer *Rojstna biša*, *druga bila*, *Tepežni dan* ("*Otročje otepa stare grebe ...*" - na Koroškem je ta šega tik pred novim letom v veljavi še danes), *Modri*, *zadnja bila* (praznik Svetih treh kraljev - 6. januar). Izčrpno o teh praznikih v zimskem času piše Niko Kuret v *Prazničnem letu Slovencev*, kjer sem našel primerjave, o katerih govorim.

V pesmi *Ognji* pa je najti verz "*... Kmet poveže braste in jih podre, da se sprosti grom kot pri potresu*", ki govori celo o veliki noči oziroma o navadi pokanja in streljanja z možnarji za ta praznik.

Naj se še zadnjič vrnem h kritiku, ki ugotavlja, "da je v Pikalovi poeziji s svetom katerekoli enosti dokončno konec, a fragmenti, ki so ostali, nudijo premalo gradiva za katerega od prividov celote." Peter Semolič, ki je o *Bilah* napisal referat, meni, "da je spregledano, da v *Bilah* ni navzoč le spomin na izgubljeno 'celoto', temveč tudi težnja po rekonstrukciji te 'celote'".

Tudi sam čutim nekako podobno - svet, ki ga opisujem in ki mi ga je včasih še dano živeti, izginja in ga skoraj ni več najti. Staro se umika novemu, in to boli. Vem, da so moji poskusi brcanje v temo. Nisem znanstvenik, sem pesnik. Z nekaj svobodne domišljije sem skušal zaobjeti tisto, kar se je skozi leta in leta nalagalo v meni, ko sem še živel v deveti deželi. Vendar za zapisano, kot že rečeno, nimam nobenega dokaza.